

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi Istanbul University Journal of Women's Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

📄 Açık Erişim | Open Access

Orhan Kemal'in *El Kızı* Adlı Romanında Jokasta Kompleksi

Jocasta Complex in Orhan Kemal's Novel *El Kızı*

Seçil Okumuş¹   & Mehmet Samsakçı¹

¹ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul, Türkiye

Öz

Jokasta kompleksi, annelerin erkek çocuklarına karşı aşırı koruyucu, kontrolcü ve duygusal olarak bağımlı bir tutum sergilediği psikolojik bir tutumdur. Bu komplekste anne, oğlunun hayatına müdahale etmek, bağımsız kararlar almasını engellemek ve onunla simbiyotik ilişki kurmak arzusundadır. Anne için bu müdahaleler, çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinde de devam eder. Bu durumun çocuğun kendi kararlarını alma ve bağımsız bir kimlik geliştirme sürecini sürekli olarak sınırlamakta olduğu görülmüştür. Orhan Kemal'in *El Kızı* adlı romanı bağlamında yapılan bu çalışma, Jokasta kompleksinin edebî yansımalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Romanın başkarakterleri arasındaki ilişkiler detaylı olarak analiz edilmiş ve özellikle ebeveyn-çocuk dinamikleri çerçevesinde Hacer'in oğlu Mazhar'a karşı aşırı koruma, bağımlılık ve duygusal saplantı gibi davranışları açık biçimde tespit edilmiştir. Romanda Hacer'in Mazhar'a karşı derin ve sarsılmaz bir bağlılık geliştirdiği ve bu durumun Jokasta kompleksine özgü psikolojik bir eğilim olduğu ifade edilmiştir. Ebeveyn-çocuk rollerindeki dengenin sarsıldığı bu romanda Hacer'in Mazhar ile kurmak istediği simbiyotik ilişkinin, oğlunun bireyselleşme ve özgürleşme çabaları üzerinde sürekli ve belirgin bir baskı oluşturduğu tespit edilmiştir.

Abstract

Jocasta complex is a psychological attitude in which mothers display an overly protective, controlling, and emotionally dependent approach towards their sons. In this complex, the mother desires to interfere in her son's life, prevent him from making independent decisions, and establish a symbiotic relationship. For the mother, such interventions continue throughout the transition from childhood to adulthood. This situation continuously restricts the child's process of making his own decisions and developing an independent identity. This study, conducted in the context of Orhan Kemal's novel *El Kızı*, aims to examine the literary reflections of the Jocasta complex. The relationships among the main characters of the novel have been analysed in detail. Particularly, within the framework of parent-child dynamics, Hacer's behaviours towards her son Mazhar—such as excessive protection, dependency, and emotional obsession—have been clearly identified. In the novel, Hacer develops a profound and unwavering attachment to Mazhar, and this tendency represents a psychological inclination characteristic of the Jocasta complex. In this novel, where the balance of parental and child roles is disrupted, Hacer's attempt to establish a symbiotic relationship with Mazhar imposes a constant and significant pressure on her son's efforts towards individuation and liberation.

Anahtar Kelimeler

Jokasta kompleksi · duygusal enest · anne-oğul ilişkisi · simbiyotik bağlanma · Orhan Kemal

Keywords

Jocasta complex · emotional incest · mother-son relationship · symbiotic attachment · Orhan Kemal

“ Atf | Citation: Okumuş, S. & Samsakçı, M. (2026). Orhan Kemal'in *El Kızı* Adlı Romanında Jokasta Kompleksi. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi-Istanbul University Journal of Women's Studies*, (32), 1-12. <https://doi.org/10.26650/iukad.2026.1804080>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2026. Okumuş, S. & Samsakçı, M.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Seçil Okumuş secilokumuss@hotmail.com

Giriş

Antik Yunan mitolojisinin önemli figürlerinden biri olan Oedipus, Sophokles'in Kral Oedipus tragedyasının merkezinde yer alır. Mitolojiye göre Oedipus, Thebai kralı Laios ile İokaste'nin oğludur. Oedipus'un, babasını öldürüp annesiyle evleneceğine dair bir kehanet ortaya çıkınca, bu kaderi engellemek amacıyla bebek daha doğar doğmaz bir dağa bırakılarak ölüme terk edilir; ancak kurtarılır ve Korinthos kralı tarafından büyütülür. Kehanetten kaçmaya çalışan Oedipus, bir yol ayrımında karşılaştığı bir adamla kimin yol vereceği konusunda tartışır ve adamı öldürür. Kim olduğunu bilmeden öldürdüğü bu adam aslında onun öz babası Laios'dur. Ardından Thebai'ye giderek oradaki halka korku salan Sfenks'in bilmecesini çözer, kenti kurtarır ve ödül olarak da krallığa getirilir ve kraliçe ile evlenir. Kim olduğunu bilmeden evlendiği bu kraliçe de aslında Oedipus'un öz annesi olan İokaste'dir. Gerçeklerin açığa çıkmasıyla birlikte İokaste intihar eder, Oedipus ise kendi gözlerini kör ederek sürgüne gider ve orada ölür.¹ Bu trajedi, insanın kaderinden kaçma çabasının kaçınılmaz biçimde yine kadere teslim oluşunu gösteren çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilir. Sigmund Freud, bu tragedyaya üzerinden geliştirdiği psikanalitik kuramda Oedipus figürünü çocukluk psikolojisinin evrensel bir modeli olarak yeniden yorumlar. Freud'a göre küçük erkek çocuk, bilinç dışında annesine yönelik cinsel bir arzu besler ve babasını bu arzunun engelleyicisi olarak rakip görür. Ancak bu arzu toplumsal olarak imkânsızdır; çocuk hadım edilme korkusu ile anneden vazgeçer ve babayla özdeşleşerek toplumsal normlara uyum sağlar. Oedipus'un trajedisi, hem kaderin kaçınılmazlığına ilişkin temaları hem de Freud'un teorisine göre çocukların bilinç dışı aile çatışmalarını ve toplumsal normlara uyum süreçlerini anlamada kuramsal bir örnek teşkil etmektedir. Erich Fromm, *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları* adlı eserinde Freud'un Oedipus kompleksini şöyle özetler:

Oedipus kompleksinin Freud için ne anlama geldiğini söylemek kolaydır: Dört veya beş yaşlarında cinsel arzuları uyanan erkek çocukta annesine yoğun bir istek ve bağlılık gelişir. Onun bu isteği babasını kendisinin karşıtı, hem de rakibi olarak görmesine yol açar. Bu durumda babasının yerine geçmek ve onu ortadan kaldırmak isteyen çocukta babasına karşı büyük bir düşmanlık duygusu doğar. Babasını rakibi olarak görmesi, aynı zamanda onda iğdiş (hadım) edilme korkusunu da geliştirir (Fromm, 1991, s. 49).

Robert J. Campbell de klasik psikanalitik teoriye göre Oedipus döneminin, çocuğun karşı cinsten ebeveyne duyduğu sevginin ve aynı cinsten ebeveyne yaşadığı rekabetin en yoğun olduğu 3-5 yaş arasındaki fallik dönemde ortaya çıktığını belirtir. Ona göre erkek çocukta bu dönem babadan kaynaklanabilecek kastrasyon kaygısıyla sona ererken; kız çocukta penis kıskançlığı ile başlayıp babaya yönelimle devam eder. Campbell, Freud içinse Oedipus kompleksinin çözülme biçiminin bireyin sonraki cinsel ve nesne ilişkilerini, hatta psikopatolojisini etkilediğini ileri sürdüğünü ifade eder (Campbell, 2009, s. 454-455). Bu noktada Freud'un oluşturduğu bu kavram etrafında şekillenen tartışmaların Oedipus kompleksini anlamaya yardım ettiği ifade edilebilir. Oedipus kompleksine yönelik bu tartışmalar, yalnızca çocuğun ebeveynleriyle ilişkisini değil, ebeveynlerin çocukla olan ilişkisindeki duygusal dinamikleri de gündeme getirir. Psikanalitik literatürde "Jokasta kompleksi" kavramı, annenin oğluya olan ilişkisini ve bu ilişkideki arzuların niteliğini açıklamak için devreye girer. Robert J. Campbell, kavramın Raymond de Saussure (1920) tarafından annenin oğluna yönelik patolojik bağlılığını tanımlamak amacıyla ortaya atıldığını belirtir (Campbell, 2009, s. 355). Ernest Wellisch, *Jocasta Complex In Adoptive Mothers* adlı çalışmasında İokaste/Jokasta² kompleksinin esas olarak anne ve oğul arasında işleyen Oedipus temasının bir varyasyonu olduğunu ileri sürer (Wellisch, 1952, 817). Samuel Abrams, *Exploring the Dialectical Space: A Brief History of The Psychoanalytic Study of the Child* adlı çalışmasında ise Jokasta kompleksinin çocuk üzerindeki etkilerinin klasik Oedipus kompleksinden farklı olarak dışsal faktörlerden kaynaklandığını ve literatürde bunun ayrı bir kavram olarak yer aldığından söz eder (Abrams, 2014, s. 5). Matthew Daniels da *The Jocasta Complex, Mothering and Genius* adlı çalış-

¹Ayrıntılı bilgi için bkz. Sophokles. *Kral Oidipus* (çev. Bedrettin Tuncel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021./ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021, 226-227.

²Oedipus'un annesi farklı kaynaklarda İokaste yahut Jokasta olarak geçmektedir. Çalışmamızda, terminolojik tutarlılığı sağlamak ve kompleksin adlandırmasıyla uyumlu olması açısından Jokasta ismi kullanılacaktır.

masında Jokasta kompleksinin kendine özgü dinamiklere sahip olduğunu ve Oedipus kompleksi kadar önemli görünmekte olduğunu ifade eder (Daniels, 1969, s. 52). Matthew Besdine ise *The Jocasta Complex, Mothering and Genius Part II* adlı çalışmasında Jokasta'nın eylemlerinin Oedipus'un eylemleri kadar kadercı ve sembolik olup aynı ölçüde değerlendirilmesi gerektiğini; ancak Freudyen bakış açısının Jokasta'yı yalnızca Oedipal şehvetlerin alıcısı olarak gördüğünü ve kadınların çocuk hasreti ile karmaşık cinsel ihtiyaçlarını göz ardı ederek anne-oğul ilişkisini basitleştirdiğini belirtir (Besdine, 1968b, s. 270). Buna göre Freud'un Oedipus modelinde aktif öznenin çocuk olup annenin genellikle "arzu nesnesi" konumunda yer aldığını söylemek mümkündür. Jokasta örneğinde de Freud'un Oedipus'un annesini tanımadan arzuladığını, bu yüzden onun suçlu olduğunu öne sürerek, suçluluk odağına Oedipus'u yerleştirdiği görülür. Bununla birlikte Freud'un bu yorumu çeşitli açılardan yorumlanır ve komplekse bakış çeşitlendirilir. Örneğin Freud ile benzer görüşte olan Rick M. Newton, *Oedipus' Wife and Mother* adlı çalışmasında Jokasta'nın yalnızca bir eş olduğunu bildiğinde, kocasına normalde bir annenin oğluna davrandığı gibi davrandığını; ancak ilişkilerin tüm dehşeti ortaya çıktığında, bir tersine dönüş yaşayıp koruyucu bir eş tavrıyla karşılık verdiğini ifade eder (Newton, 1991, s. 40). Newton'un bu yorumuna göre Jokasta suçsuzdur, bilmeden öz oğluya evlenmiştir; burada Jokasta'nın yaptığı şey kendi tercihi ya da bilinçli bir suç değildir diğer bir deyişle kaderin bir sonucudur. Ancak buna karşın Estela Welldon, *Anne: Melek mi Yosma mı ?* adlı çalışmasında Jokasta'yı masum konumda bırakmak yerine, onun da ensest ilişkinin oluşumunda aktif bir rol oynayabileceğini vurgular. Welldon'a göre, toplumsal olarak anneliği kutsallaştırma eğilimi nedeniyle Jokasta'nın bilinçli ya da bilinçdışı arzuları göz ardı edilmekte ve tüm suç Oedipus'a yüklenmektedir (Welldon, 2019, s. 106-107). Benzer biçimde George Devereux, *Dreams in Greek Tragedy* adlı çalışmasında, Oedipus kompleksinin, ebeveynlerde önceden var olduğu ileri sürülen Jokasta kompleksi ile ilişkili olarak değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Devereux'ya göre Jokasta'nın enseste ilişkin rüya ve işaretleri küçümseyici bir tutumla karşılması, oğluya evlenme ihtimalinden belirgin bir rahatsızlık duymadığını göstermektedir. Buna karşılık Devereux, Oedipus'un aynı olasılık karşısında derin bir korku hissetmesini, ensest ilişki ihtimalini son derece ürkütücü bulmasıyla ilişkilendirmektedir. (Devereux, 1976, 209-210). Tüm bu tartışmalar Jokasta'nın yalnızca kaderin kurbanı bir anne mi yoksa ensest ilişkinin oluşumunda bilinçli/bilinçdışı arzularıyla pay sahibi bir özne mi olduğu sorusunu gündeme getirir. Campbell'e göre Jokasta kompleksi, sapkın bir anne sevgisini temsil eder ve farklı derecelerde ortaya çıkabilir: anne içgüdüsünün hafif bozulmuş hâlden, hem fiziksel hem de ruhsal doyumun bulunduğu açık bir cinsel bağa kadar geniş bir yelpazede görülebilir (Campbell, 2009, s. 355). Bu yoruma göre Jokasta kompleksinde annenin, oğlunu duygusal ve ilişkisel ihtiyaçlarını tatmin etmek için kullanabileceğini ve bu süreçte çocuğun özerkliğinin kısıtlanabileceğini ve bireyselleşme çabalarının engellenebileceğini söylemek mümkündür. İleri derecelerde ise annenin sürekli olarak çocuğu çocuklaştırma ve mağduriyet söylemleri aracılığıyla kontrol altında tutabileceği, narsistik eğilimler gösterip kendisine bağımlı bir "eş" figürü yaratmak isteyebileceği yorumu yapılabilir. Mathew Daniels, Jokasta annenin kendini neredeyse bütünüyle yalnızca biricik veya seçilmiş çocuğuna adadığını belirtir (Daniels, 1969, s. 55). Bu bağlamda Jokasta kompleksinde annenin saplantılı ve patolojik boyutta bir sevgiye sahip olduğu ifade edilebilir. Matthew Besdine ise *The Jocasta Complex, Mothering and Genius Part I* adlı çalışmasında annenin çeşitli sebeplerle yaşadığı duygusal yoksunluğun Jokasta kompleksine sebep olabileceğine dair şu yorumu yapar:

Annenin duygu açlığının nedenleri arasında tatmin edici bir aşk hayatının olmaması, çocuklara duyulan özlem, tek çocuğun ölümü ve nihayet eşin ölümü vardır. Bu faktörler kompleksi, annenin kendi özlemini sürekli bir füzyon ve simbiotik ilişki içinde tatmin etmesini sağlar; çocuk için sağlıklı bir ayrılma, kendini farklılaştırma ve olgun özerklik ile kimlik gelişimi konusunda etkili bir baba yoktur. Jokasta kompleksi, mitte ve gerçek hayatta Oedipus kompleksinin önemi kadar önemlidir ve psikanalitik teori ve uygulamada yeniden değerlendirilmelidir (Besdine, 1968a, s. 574).

Besdine, ayrıca Jokasta kişilik tipinin, tipik olarak duygusal açıdan aç bir annenin hakim olduğu ve babanın yok, yetersiz, uzak veya ilgisiz olduğu aile yapısında gelişmekte olduğunu; bu aile yapısının sıra dışı bir annelik -yoğun, özel ve simbiotik- süreciyle sonuçlandığını ifade eder (Besdine, 1968a, s. 574-575). Benzer şekilde Harold Stewart, Jokasta kompleksinde annenin oğlunu kendi uzantısı ya da özel partneri gibi görme ve onu sahiplenme arzusu duyduğunu ifade

eder. Stewart, bu arzunun acılı bir biçimde bırakılmasının annenin oğlunun büyüüp bağımsız bir birey olmasını kabul etmesini sağlayacağını; yani annenin oğlunu serbest bırakıp kendi hayatını kurmasına izin verebilmesi için geçmesi gereken psikolojik gelişim aşaması olduğunu ifade eder. (Stewart 1961'den aktaran, Goodwach 2004, s. 4). Bu bağlamda, Jokasta kompleksi, annenin oğluna yönelik sahiplenici ve simbiyotik tutumlarının yanı sıra, aynı zamanda çocuğun bireyselleşme süreci ve psikososyal gelişimi üzerinde de belirleyici etkiler yaratan karmaşık bir anne-oğul ilişkisi olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede teorik olarak tanımlanan Jokasta kompleksinin edebî metinlerdeki yansımalarını incelemek, kompleksin çeşitli boyutlarını ortaya koyabilmek açısından önemlidir. Bu çalışmada Orhan Kemal'in *El Kızı* adlı romanı, Jokasta kompleksi ekseninde ele alınacaktır. Literatürde söz konusu eser çeşitli açılardan incelenmiş³ olmakla birlikte, bu kompleks bağlamında değerlendirildiğine dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde kurgulanmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğinin sistematik ve titiz bir biçimde incelenerek anlamlandırılmasını esas alan nitel bir araştırma yöntemidir (Wach 2013'ten aktaran Kırıl 2020, s. 173). Bu doğrultuda, araştırma kapsamında incelenen roman belirlenen tematik çerçevede doğrultusunda değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir.

Jokasta Kompleksi: "Allah beni eskiden olduğu gibi, evlatçığımla yalnız bıraksın"

Orhan Kemal'in *El Kızı* adlı romanında Jokasta kompleksinin tipik özellikleri görülmektedir. Oğlu Mazhar, gelini Nazan ve torunu Haldun ile yaşamakta olan Hacer'in roman boyunca oğlu üzerindeki duygusal enest niteliğindeki kontrolü ve simbiyotik bağlanma⁴ davranışları, annenin çocuğunu kendi duygusal ve narsistik ihtiyaçlarını tatmin etmek için nasıl manipüle ettiğini ortaya koyar. Bu bağlamda, anne-oğul ilişkisi romanın merkezinde yer almakta ve Hacer'in narsistik ve sahiplenici tutumları Jokasta kompleksinin dinamiklerini yansıtmaktadır. Matthew Besdine'in Jokasta kompleksine ilişkin sunduğu örnek, kompleksin kavramsal çerçevesini anlamlandırmak ve Hacer'in durumunu açıklamak açısından aydınlatıcıdır: "Duygusal açlık çeken annenin bir çocuğu tercih etmesi, ona sevgisini tamamen yöneltmesi ve yalnızca o çocuğu yetiştirmesi, bahçıvanların ödül çiçeklerini yetiştirirken yaptığı tomurcuk alma işlemine benzetilebilir. Tüm yan tomurcuklar kesilir ve sadece merkezi gövdeye bağlı tomurcuk, tüm beslenme ve bakımını alır. Böylece hem tercih edilen çocuk hem de tomurcuk en muhteşem biçimde gelişir" (Besdine, 1968a, s. 594). Hacer de benzer biçimde tüm ilgi ve sevgisini Mazhar'a yöneltir, diğer bireyleri görmezden gelir. Ancak bu durum Besdine'in örneğinde vurgulandığı gibi her zaman ideal bir gelişimle sonuçlanmaz. Nitekim Mazhar'ın kimliği, Hacer'in aşırı müdahaleci tutumu nedeniyle bağımsızlaşamamakta, Hacer'in elinde adeta bir nesneye dönüşmektedir. Bu noktada ilk olarak Hacer, kendi yaşam öyküsünü, yeni bir evlilik yapmamasının nedenini "oğlunu üvey babaya ezdirmemek" şeklinde sunarak, kişisel tarihini "öznel bir fedakârlık" anlatısına dönüştürmektedir. Bu durum, Hacer'in bir yandan oğluna yönelik aşırı bağımlılığını

³Orhan Kemal'in *El Kızı* adlı romanı önceki çalışmalarda çeşitli kuramsal ve edebî bağlamlar çerçevesinde incelenmiştir. Örneğin Ülkü Eliuz "Orhan Kemal'in Romanlarında Kadının Nesne Olarak Kullanımı: Cinsel Taciz" adlı çalışmasında Orhan Kemal'in romanlarındaki kadın karakterleri inceleyerek, kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel koşullar altında maruz kaldığı ikincil konumları ve cinsel nesneleşme durumlarını ortaya koymaktadır. Bkz. Eliuz Ülkü, Orhan Kemal'in Romanlarında Kadının Nesne Olarak Kullanımı: Cinsel Taciz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, 3, 96-103. / Gülsemin Hazer, "Orhan Kemal'in *El Kızı* Romanında Kadının Hikayesi" başlıklı çalışmasında Orhan Kemal'in *El Kızı* romanını feminist edebiyat eleştirisi çerçevesinde inceleyerek kadın karakterlerin "melek" ve "canavar" tipleri üzerinden özne olma/olamama problemini ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların kaderini nasıl şekillendirdiğini tartışır. Bkz. Gülsemin Hazer, "Orhan Kemal'in *El Kızı* Romanında Kadının Hikayesi", *UHBAB Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 2014, 3, 126-138. / Rasime Eşelioğlu, "Mackinnon'un Görüşleri Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve 'El Kızı'" adlı çalışmasında Orhan Kemal'in *El Kızı* romanındaki kadın karakterleri, Catharine MacKinnon'un feminist hukuk kuramı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği çerçevesinde incelemektedir. Bkz. Rasime Eşelioğlu, Mackinnon'un Görüşleri Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve 'El Kızı', Umut Vakfı Araştırma Merkezi, V. Hukukun Gençleri Sempozyumu, "Edebiyat ve Hukuk Programı", 28-29 Kasım 2013, 1-8. / Nazlı Kırıl "Orhan Kemal Romanlarında Baba Görünümleri" adlı çalışmasında *El Kızı* romanını psikanalitik açıdan çözümler. Eşelioğlu, özellikle romandaki "baba eksikliği" merkeze alarak, Hacer'den Mazhar'a, Mazhar'dan Harun'a geçen kuşaklar arası baba eksikliği aktarımını gösterir. Bkz. Nazlı Kırıl, Orhan Kemal Romanlarında Baba Görünümleri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2024. / Çiğdem Aydın Yılmaz, "Orhan Kemal'in Romanlarında Kadın Karakterler ve Toplumsal Cinsiyet" adlı çalışmasının bir bölümünde *El Kızı* romanında kadın karakterlerin toplumsal normlar ve cinsiyet rollerine nasıl yanıt verdiklerini, feminist edebiyat teorisi ve toplumsal cinsiyet teorisi çerçevesinde inceler. Bkz. Çiğdem Aydın Yılmaz, Orhan Kemal'in Romanlarında Kadın Karakterler ve Toplumsal Cinsiyet, Gaziantep Üniversitesi, Göç Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2025.

⁴Barbel Wardetzki, anne ve bebek arasındaki ilişkinin özellikle yaşamın ilk aylarında symbiose olarak adlandırıldığını ifade eder. Wardetzki'ye göre bu dönemde bebek, anneyi kendinden ayrı bir varlık olarak görmez; ikisi adeta tek bir bütün oluşturur. Wardetzki, bu samimi ilişkinin doğal ve çocuğun gelişimini destekleyici bir biçimi olduğunu vurgular, çünkü çocuk acizliği nedeniyle tamamen anneye bağımlıdır. Ancak Wardetzki, yetişkinlik döneminde bu tür simbiyotik ilişkilerin uygun olmadığını; zira olgun ve bağımsız ilişkilerin gelişmesini engellediğini belirtir (Wardetzki, 2010, s. 261).

görünür kılarken, diğer yandan “fedakâr anne” imgesini üreterek oğlu üzerinde duygusal bir baskı kurma girişimini göstermektedir. Burada Hacer'in yaşamının anlamını ve kimliğini doğrudan oğlunun varlığına bağladığı, onu “hayat amacı” hâline getirdiği görülmektedir. Böylece Hacer'in, kendi bireysel kimliğinin eksikliğini oğlu üzerinden telafi etmeye çalışmakta olduğu ifade edilebilir. Hacer'in bu stratejisi, görünürde özverili bir annelik söylemi olarak ortaya çıksa da gerçekte Mazhar üzerinde sürekli bir borçluluk ve minnet duygusu yaratma çabasını ortaya koymaktadır. Roman boyunca Hacer'in öfkisinin temelinde, anne-oğul arasındaki simbiyotik ilişkinin çatlaması⁵ bulunmaktadır. Mazhar'ın, anne dışında başka bir figürle duygusal bağ geliştirmeye başlaması, Hacer'de öfke, kin ve rekabet duygularını tetiklemektedir. Mazhar'ın bireysel girişimleri ve yaşamında anne dışında bir kadının varlık kazanması Hacer tarafından “anneye cephe alma” davranışı olarak algılanmakta; bu algı, onun kaybetme, reddedilme ve rekabet duygularının açığa çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Hacer'in oğlunun yalnızca bireyselleşme sürecine karşı bir direnç değil, aynı zamanda annelik rolünün tehdit altında olduğu hissini de dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Nazan'ın Hacer tarafından sürekli küçümsenmesi — “hizmetçi ruhlu, mıymıntı kadın” (Kemal, 2025, s. 21) “pasaklı, pis, çorabı düşük” (Kemal, 2025, s. 84) “pis karı”, “Süleymaniye'nin küp uçurani” ve “sünepe, çorabı düşük, beceriksiz” (Kemal, 2025, s. 129) — yalnızca bir aşağılama değil, aynı zamanda oğlunun kendisinden uzaklaşmasına sebep olan bu figürü “rakip” olarak konumlandırmasının göstergesidir. Hacer açısından Nazan, oğlunun özerkleşme sürecinin başlıca nedeni ve bu yüzden kendi konumunu tehdit edici unsurdur. Bu bağlamda Hacer'in tavrı, simbiyotik ilişkinin çözülmesine karşı duyulan direnç ve narsistik yaralanmanın telafisi için dışsal bir suçlu yaratma eğilimi olarak görülebilir. Nazan'ın geçmiş ve statüsü — “Süleymaniye'nin yarım pabuçlusu” (Kemal, 2025, s.90) — üzerinden yaptığı küçümseme, Hacer'in toplumsal statü ve aile içi hiyerarşi üzerinden üstünlük kurma çabasını ortaya koyar. Benzer şekilde, “Sen kim oluyorsun? Oğlumun dengi misin?” ve “Sen ellerine su dökemezsin, posta!” (Kemal, 2025, s. 90) ifadeleri, Hacer'in Nazan'ı sürekli alt konumda ve rakip olarak konumlandırma stratejisinin göstergesidir. Hacer'in Nazan'ı sürekli rakip, değersiz ve tehditkâr bir figür olarak konumlandırması, onu “öteki” hâline dönüştürme arzusunun bir dışavurumudur. Ayrıca, Hacer'in “benim bir ucum bugüne bugün ta Saray-Hümayun'a uzanır” (Kemal, 2025, s. 90) ve “eşimin dostumun, bildik tanıdıklarımın nazarında yerim sedirlerin başköşesidir. Herkesler hatırıdır dirhem dirhem sayıyor” (Kemal, 2025, s.90) gibi söylemleri, toplumsal statü ve prestij üzerinden gelinine karşı kendi üstünlüğünü pekiştirme çabasını göstermektedir. Hacer'in Nazan'ı oğluna layık olarak görmemesinin ardında hem sosyokültürel normlar üzerinden üstünlük kurma hem de kendi narsistik merkezini koruma motivasyonu yer almaktadır. Bu durum Hacer'in hem içsel hem de toplumsal araçlarla kontrolünü sürdürme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Hacer'in torunu Haldun için “Annesini hiç sevmez. Geceleri bile benimle yatar” (Kemal, 2025, s. 21) söylemi, yalnızca Nazan'ı ötekileştirme isteğini değil, aynı zamanda torun üzerinde de birincil bakımveren rolünü üstlenme arzusunu ortaya koyar. Bu durum, Hacer'in yalnızca torununun annesine olan bağına zayıflatma yönünde bir girişim değil, aynı zamanda Nazan'ın annelik rolünü yeterince yerine getiremediğini kanıtlama çabasının da bir göstergesidir. Dolayısıyla Hacer'in, torunu üzerinden Nazan ile rekabet etmekte ve annelik konumunu kendi otoritesi altında yeniden tanımlamaya çalışmakta olduğu ifade edilebilir. Benzer biçimde, “Yavrum. Annesinin yanına gitmemesi bir taraftan ahlakı ve terbiyesi için çok iyi oluyor. Ne de olsa o hizmetçi ruhlu, mıymıntı kadının tesiri altında kalırdı...” (Kemal, 2025, s. 21) ifadesi, Hacer'in yalnızca oğul üzerinde değil, torun üzerinde de belirleyici bir rol kurma eğilimini ortaya koymaktadır. Bu söylem, torunun annesinden uzak tutulmasını meşrulaştırma stratejisiyle birlikte, annenin rolünü değersizleştirme arzusunu yansıtmaktadır. Hacer'in bu tutumları, oğul üzerindeki kıskançlık ve sahiplenme dinamiğinin toruna da aktarılması olarak yorumlanabilir. Böylece Hacer, hem oğul hem de torun üzerinden aile içindeki konumunu güçlendirme, otoritesini pekiştirme ve annelik rolünü kendi üzerine alma çabası sergilemektedir. Ancak bu sahiplenici tavır, aynı zamanda

⁵Bu duruma dair Matthew şu yorumu yapar: “İlk yıl boyunca temel simbiyoz, Jokasta annesi tarafından asla tamamen gevşetilmez. O, bebeklik ilişkisini çocukluk, pre-Oedipal dönem, Oedipal dönem ve sıklıkla ergenliğe kadar sürdürmeye çalışır. Anneliğin bir süreklilik olduğu söylenebilir; bir uçta bebekten tam reddetme vardır; ortada bebeğini şefkatle seven ama hayatı diğer sevgi ilişkilerinde tatmin olmuş anne vardır; diğer uçta ise Jokasta anneliği bulunur. Bu, çocuğu aşk nesnesi olarak tamamen odaklanmış, ama bunu uyarıcı, sevgi dolu ve yaratıcı bir şekilde yaparak gelişimin belirli yönlerini hızlandırır gibi görünen anneliktir” (Matthew, 1968a, s. 593). Hacer'in de benzer bir Jokasta anneliğine sahip olduğu ifade edilebilir. Mazhar'ın zamanla bireyselleşmesi Hacer'in simbiyotik ilişkisinin kırıldığını fark etmesine ve Mazhar üzerinde kurduğu kontrol ve baskının artmasına yol açar.

Hacer'in otoritesinin tehdit altında olduğu her durumda yoğun bir kaygı ve öfke duygusuyla karşılık vermesine yol açar. Nitekim Mazhar ile tartıştıkları vakit Hacer, otoritesinin sarsılmasından duyduğu kaygıyı şu şekilde yansıtır:

Oğlunun huyunu biliyordu. İsterse öfkeden kudursun, pek pek o gün, ertesi gün balmumu gibi yumuşayıverir, ipeğe dönerdi. Dün akşam geleceğini, annesinin gönlünü alacağını ummuştu ama gelmemiştir. Sabahleyin de erken gittiğine göre, öğleyin mutlaka uğrayacaktı. “Ya uğramazsa?” diye düşündü. “Uğramaz da günlerce konuşmazsa?” Bu ihtimal bile Hacer Hanım'ı çıldırtmaya yetti. “Uğramaz, günlerce konuşmaz, hatrını sormazsa mı? Hele sormasın? Hele uğramasın!” Alimallah onu tefe kor, dünyaya rezil ederdi (Kemal, 2025, s. 42).

Bu pasaj, Hacer'in oğluna yönelik yoğun kontrol dürtüsünü ve sahiplenici tutumunu açıkça ortaya koymaktadır. Hacer'in, oğlunun “uğramama” ihtimalini bile tolere edememesi, anne-oğul ilişkisinde duygusal sınırların belirgin bir biçimde ihlal edildiğini göstermektedir. Mazhar'ın bağımsız bir birey olarak özerklik geliştirebilme ihtimali, Hacer açısından kaygı verici bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu nedenle Hacer, oğlunun bireyselleşme girişimlerine izin vermek yerine, onun davranışlarını kontrol etme ve kendi otoritesi altında tutma stratejilerini geliştirmektedir. Hacer'in bu tavrı sınırların bulanıklaştığı simbiyotik bir ilişkiye işaret etmektedir. Mazhar'ın özerk bir kimlik oluşturma sürecine karşı Hacer'in geliştirdiği bu direnç, oğlunun hem kimlik gelişiminde tıkanmalara yol açmakta hem de anne figürünün narsistik ihtiyaçlarını açığa vurmaktadır. Oğlunun ziyarette bulunmaması ihtimali, Hacer tarafından yalnızca sevgi kaybı olarak değil, aynı zamanda “onurunun zedelenmesi” olarak da yorumlanmaktadır. Bu durumda Hacer'in tepkisi hem narsistik kırılmanın hem de kaygı önleme çabasının dışavurumu şeklinde okunabilmektedir. Mazhar'ın yanına uğramaması karşısında Hacer'in sahiplenici ve rekabetçi tutumunun açık biçimde gözler önüne serildiği görülmüştür. Hacer'in zihninden geçen “Demek karısından, hatta oğlundan sonra geliyordu annesi?” (Kemal, 2025, s. 45) ifadesi, Mazhar'ın hayatında kendisinden önce gelen figürlerin varlığını bir “ihmal” ve “tehdit” olarak algıladığını ortaya koymaktadır. Mazhar'ın bağımsız bir yaşam alanı oluşturması, Hacer tarafından yalnızca doğal bir bireyselleşme süreci olarak değil, aynı zamanda annelik konumunun ikinci plana itilmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Hacer'in ihmal edilme olasılığı karşısında “camları, çerçeveleri, aynayı (...) parçalamak, kendini sokağa atıp onu, onları dünyaya rezil etmek” (Kemal, 2025, s. 45) yönündeki düşünceleri, kontrol kaybı karşısında öfke duygularının fiziksel ve sembolik dışavurumunu temsil etmektedir. Bu tepkiler, annenin aile içi ilişkilerde kendisine atfettiği merkezi konumun sarsılmasıyla ortaya çıkan yoğun kaygıyı yansıtmaktadır. Annenin bu tavrı, oğlunun özerklik girişimlerine yönelik dirençle birlikte, “en çok sevilen kişi” olmama korkusunun yarattığı bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir. Hacer'in, oğlunun bağımsızlaşması ve yaşamında sınırlar koyma ihtimali karşısında yoğun korku, kaygı ve kıskançlık duyguları şu pasajda daha net bir biçimde açığa çıkar:

“Herhalde,” diye söylendi. “Herhalde. Eğer kapılmasa, gelir, hâlimi hatrını sorar, gönlümü alırdı. Demek artık böyle şeylere lüzum görmüyor? Benim varlığımla yokluğum onca eşit? Ben olsam da, olmasam da vız geliyor? An-sızın yeni bir ihtimal aklını oynattı. Ya bir gün oğlu, “Anne, kendine münasip bir oda bul bir yerlerde, bizden ayrı otur!” derse? Telaşlandı. Der miydi? Diyebilir miydi? Bu kadar ileri gidebilir miydi? Ya giderse? Ya onu, içi bile sızlamadan kaldırır atarsa. Avucundan topladığı tespihini sedire fırlattı. O zaman biliyordu yapacağını! Sedirden hırsla indi, ayna karşısına geçti. “Kıyametleri koparırım! Adliyeye gider, koridorda beklerim. Tam mahkemeye gireceği sıra önüne çıkar, açarım ağzımı, yumarım gözümü. Onu bu

şehirde duramaz ederim!" Peki ama, ne olurdu? Neye varırdı sonu? Eline ne geçirdi? Mazhar'ı büsbütün kaybetmez miydi? İrkildi. Kaybetmek mi? Sahi, kaybeder miydi? Tamamen ötekinin mi olurdu? (Kemal, 2025, s. 46)

Hacer'in hızla yükselen öfke ve tehdit dili narsistik doyumunu Mazhar üzerinden sürdürme çabasının somut bir dışavurumudur. Oğulun özerkleşme girişimlerini cezalandırma ya da manipülasyon yoluyla engelleme niyeti, Hacer'in oğlunu kendi varlığına bağımlı kılma isteği ile doğrudan ilişkilidir. Bu tutum, duygusal ensestini tipik özelliği olan sınır ihlali ve ayrılma-bireyleşme sürecine⁶ yönelik direnç biçiminde okunabilir. Hacer, oğlunun kendisinden ayrı bir yaşam kurmasını yalnızca "kaybetme" olarak değil, aynı zamanda "bütünüyle başka bir kadına ait olma" ihtimali üzerinden algılamakta; bu durum, anne-oğul ilişkisinde yoğun kıskançlık ve sahiplenme dinamiklerini açığa çıkarmaktadır. Böylece Hacer, oğlunun bireyselleşmesini engellemek için tehdit, manipülasyon ve suçluluk uyandırma gibi stratejilere başvurmaktadır. Hacer'in öfkesinin en üst düzeyde olduğu bu anlarda geçmişte idealize ederek "oğlunun tamamen kendisine bağlı" olduğu dönemi hatırlaması Jokasta kompleksi ışığında düşünülebilir. "Onu bu boya getirene kadar az gözyaşı mı döktüm? Az kahr mı çektim? Evlatçığım, taş diye tuttuğu altın olsun, anneciğim anneciğim diye etrafımda pervane olurdu. Bir hastane olsun, başucumdan ayrılmaz, sabahlara kadar gözlerine uyku girmezdi. Hâlâ öyledir. Hatırımı dirhem dirhem sayar, başı sıkıldı mı gelir, derdini döker, hayır duamı almadan yanımdan ayrılmaz" (Kemal, 2025, s. 130) şeklindeki sözlerinde de Hacer, geçmişte oğlunun kendisine gösterdiği bağlılık ve itaatkâr davranışları hatırlatarak, şimdiki bağımsız ve eş odaklı seçimlerinden ötürü oğluna suçluluk hissettirmeye çalışmaktadır. Bu hatırlatma, yalnızca geçmişteki sevgi ve yakınlığı anımsatma değil; aynı zamanda Hacer için oğlunun özerkleşmesini gölgeleyen bir duygusal tahakküm aracıdır. Hacer'in hatırladığı zamanlarda oğlunun aldığı kararlarda, hatta gündelik yaşam pratiklerinde dahi kendisine bağımlı olması, Hacer'in oğlunun üzerinde kurduğu duygusal kontrol mekanizmasının bir göstergesidir.⁷ Ancak Mazhar'ın evlilikle birlikte bağımsızlık kazanması, bu kontrolün kaybı olarak algılanmakta ve Hacer için yoğun bir kaygı kaynağı hâline dönüşmektedir:

Terk edilme duygusu bir ilişkide kadının simbiyotik ihtiyaçları karşılanmadığı zaman da ortaya çıkabilir. Partner, kadının düşündüğünden bağımsız ve farklı davranıyorsa bu durum telaşa, korkuya neden olabilir, bunlar da öfke krizlerine ve bağımlılık taşkınlıklarına yol açar. Çünkü bu anda kadın karşısındaki adamın kendisinden ayrı, bağımsız bir insan olduğunu anlar. Bu ona büyük bir korku verir, çünkü kendisine destek ve değer veren ideal partneri kaybetmekten korkar. Kadın insanlar arasındaki farklılıkları, ayrılıkları kabul etmeyi ve hoş karşılamayı öğrenmemiştir, bu duruma çocuksu korkularla, nefretle ve yaralanmayla tepki verir (Wardetzki, 2010, ss. 82-83).

Hacer'in oğlunun eskisinden farklı davranması karşısında terk edilme duygusunu yoğun biçimde deneyimlemesi, bu duyguyla birlikte sürekli geçmişe yönelerek oradan güç bulma çabası, oğlunu bir partner konumunda gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin Hacer'in oğlunun bağımsızlaşma girişimlerini kabul etmek yerine daima kendisini fedakâr bir figür olarak konumlandırmayı tercih ettiği görülmektedir. Hacer'in "Var git sevgili karınla çocuğunun yanına sen. Ne

⁶Margaret Mahler'e göre bebek doğduğunda "anneyle bir bütün" gibi yaşar. Psikolojik gelişim, bu simbiyotik bütünlükten yavaş yavaş ayrılarak birey olma sürecidir. Buna ayrılma-bireyleşme süreci denir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mahler, M. S., & La Perriere, K., Mother-Child Interaction During Separation-Individuation. *The Psychoanalytic Quarterly*, 34(4), 483-498. / Pine, F. (2004). Mahler's Concepts of "Symbiosis" and Separation-Individuation: Revisited, Reevaluated, Refined. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 52(2), 511-533, 1965.

⁷Örneğin şu pasajda Mazhar'ın evlenmeden önce annesine ne derece bağlı olduğu ortaya koyulur: "Hem ne iyiydi oğlu eskiden! Anneciğim!" demez mi, ağzından birkaç anneciğim birden dökülür, gözlerinin içi gülerdi. Aldığı davaları, kazandığı paraları annesine söyler, annesine sormadan şurdan şuraya gitmez, bir çöp bile satın almazdı. Şimdi ya? Şimdi o, "hizmetçi yapılı" karısının ağzına bakıyor, karısıyla yalnız kalabilmek için can atıyordu. Ne diye evlenmişti sanki?" (Kemal, 2025, 47).

yapacaksın anayı?" (Kemal, 2025, s. 48) söylemi, oğluna karşı duygusal şantaj ve suçluluk uyandırma stratejisinin tipik bir örneğidir. Benzer şekilde "Ben bu evde fazlayım. Aranızda karı çalı gibiyim..." (Kemal, 2025, s. 48) ifadesi, Hacer'in dramatik bir mağduriyet dili kurarak kendisini dışlanmış ve değersizleştirilmiş bir figür olarak sunma eğilimini göstermektedir. Hacer'in bu tutumu narsistik ihtiyaçlarını karşılamaya devam edebilmek için oğlunu duygusal olarak kendisine bağımlı kılma girişimiyle ilişkilendirilebilir. Burada mağduriyet söylemi, Hacer'in doğrudan baskı ya da öfke yerine, oğlunda suçluluk duygusu uyandırarak bağlılığı sürdürme çabası olarak işlev görmektedir. Bu durum duygusal ensestik önemli bir boyutunu açığa çıkarır: bireyleşme sürecini engellemek amacıyla fedakârlık ve mağduriyet söylemlerinin bir kontrol aracı olarak kullanılması, psikolojik kontrol⁸ uyguladığını göstermektedir.

Mazhar'ın Nazan ve oğlu Harun ile vakit geçirmesinden dolayı kendisini dışlanmış hisseden Hacer, burada da açık biçimde mağduriyet ve fedakârlık söylemini devreye sokmaktadır. Hacer'in oğlunun bu davranışına rağmen "ben gene Allah razı olsunu basıyorum" (Kemal, 2025, s. 83) sözleri ise görünürde alçakgönüllü ve sabırlı bir tutum gibi görünse de örtük bir manipülasyon işlevi taşımaktadır. Hacer, burada kendisini "sessizce acı çeken, sabırlı, fedakâr" bir figür olarak konumlandırırken, oğlunun bu hareketlerini çevresindekilere anlatsa dışarıya karşı "kötü evlat" imajına bürünme ihtimalini de imâ ederek oğlu üzerinde hem içsel bir suçluluk hem de toplumsal ayıplanma ve rezil olma baskısı kurmaktadır. Nitekim Hacer'in "çocuğuyla karısından başka ne ana, ne de bir şey düşündüğü var desem, bu küçücük şehirde seni düdüğe korlar da üflerler be!" (Kemal, 2025, s. 83) ifadesi, oğlunun bireyleşme çabalarını hem duygusal hem de toplumsal bağlamda engellemeye çalıştığını gösterir. Oğlu ile aralarının bozuk olduğu bir vakitte de Hacer'in yine duygusal manipülasyon yolunu seçtiği görülür: "Dünden beri aç acına oturuyorum şurda. Gelip geçtikçe sordun mu? Anne, 'Ne var, ne yok? Aç mısın, susuz musun?' dedin mi?" (Kemal, 2025, s. 83) Bu serzeniş, Hacer'in oğluna yönelttiği suçluluk uyanmaya dayalı söylemin ve duygusal manipülasyonunun bir diğer örneğini teşkil etmektedir. Hacer, burada oğlunun ilgisizliğini vurgulamak suretiyle ona vicdani bir sorumluluk yüklemeye çalışmakta; kendi mağduriyetini ve bakım gereksinimini ön plana çıkararak oğlunu kendisine karşı duygusal ve psikolojik bir yükümlülük altına sokmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, Hacer'in mağduriyet ve fedakârlık söylemini sürekli yeniden üretmesi, anne-oğul ilişkisini sağlıklı bir ebeveyn-çocuk bağından çıkarıp, sorumluluğun çocuğa yüklendiği, suçluluk ve vicdan baskısıyla işleyen bir ilişki biçimine dönmemektedir.

Hacer'in duygusal krize girmesine sebebiyet verdiren en mühim olay Mazhar'ın Nazan'a bir yüzük almasıdır. Oğlunun sevgisini paylaşmak istemeyen Hacer'in bu hediyeyi "hainlik" olarak kodlaması, Jokasta kompleksinin en yoğun biçimde gözlemlendiği anlardan birine işaret etmektedir. Maddî değeri yüksek bir hediye kendisine değil de sonradan 'gelen' bir 'el kızı'na alınmış olması, Hacer'e göre otoritesinin sarsılması anlamına gelmektedir. Hacer'in yüzüğün kendisine ait olması gerektiği yönündeki düşüncesi ise, anne-oğul ilişkisinin duygusal-ensestik niteliğini açığa çıkarmaktadır. Nitekim Hacer'in oğlunun sevgisini sadece kendisine ait görme arzusu da bu durumu kanıtlar. "Doğrusu evlatcağımızı soydurup soğana döndüremem. El kızı, umrunda bile değildir ama ben anayım. Benim içim sızlar. O yüzüğü görünce tepemden aşağı kaynar sular döküldü sanki. Az parayla mı alınır? Kim bilir kaç bin liradır? Yazık günah değil mi? Borca gir, harca gir. Süleymaniye'nin donsuzuna elmas yüzükler al. Yağma yok. Ben yavrumu onun için doğurmadım" (Kemal, 2025, s. 58) ifadesi Hacer'in yoğun öfke ve hayal kırıklığını ortaya koyar. "Ben anayım. Benim içim sızlar" (Kemal, 2025, s. 58) ifadesi ise Hacer'in kendisini yalnızca biyolojik bağın değil, aynı zamanda maddî-manevi koruyuculuğun tek hakimi olarak konumlandığını da göstermektedir. Bu çerçevede yüzük, Hacer'in gözünde yalnızca ekonomik bir yük değil, aynı zamanda oğlunun sevgisini ve bağlılığını tehdit eden sembolik bir nesne hâline gelmektedir. Hacer'in oğluna yönelttiği "İtaatsizlik iyi bir şey değil, itaatsizlikten her türlü fenalık doğar. Dinle beni Mazhar: Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz!" (Kemal, 2025, s. 84) şeklindeki sözleri de, annelik otoritesini meşrulaştıran kültürel kodlarla desteklenmektedir. Bu noktada Hacer'in, oğlunun kendisine koşulsuz itaat etmesini doğal ve kültürel bir gereklilik olarak

⁸Psikolojik kontrol (PC), ebeveynlerin çocukların ya da ergenlerin düşünce ve duygularına yönelik müdahaleci ve manipülatif davranışlarla karakterize edilen bir ebeveynlik uygulamasıdır; bu yolla yetişkinler, çocuklarının psikolojik dünyasını kontrol ederek güç kullanırlar. Bu davranışlar arasında suçluluk uyandırma, sevgiyi geri çekme ve/veya ebeveyn-çocuk ilişkisinin manipülasyonu yer alır. Bu tür kontrolü kullanan ebeveynler, kendi ihtiyaçlarını çocukların ihtiyaçlarından ayırt etme yetersizliği ile tanımlanır; daha da ötesi, çocukların ya da ergenlerin bakış açısını göremezler (Barber ve Harmon, 2002'dan aktaran Pérez, J. C. & Huerta, P. & Rubio, B., & Fernández, O., 2021, s.1).

göstermeye çalıştığı ifade edilebilir. Hacer, bu gibi çeşitli söylemlerinin oğlu üzerinde etkili olmadığını gördüğünde bu kez biyolojik bağın üstünlüğünü vurgulamaya yönelir. Hacer'in "Kan bulunur ama ana bulunmaz" (Kemal, 2025, s. 82) ifadesi, anneliğinin yerinin doldurulamayacağını ileri sürerken; "sokaklar karı dolu" (Kemal, 2025, s. 82) sözleri ise gelininin kolaylıkla yer değiştirebilecek, önemsiz bir "el kızı" olduğunu ima eder. Hakaret ve bedensel aşağılama – "tırnaklarımın arasında hâlâ bokun kurumadı" (Kemal, 2025, s. 82) – ise Hacer'in oğlunu sürekli çocuk konumuna indirme ve kendi otoritesine bağımlı kılma çabasının dışavurumudur. Dolayısıyla yüzük kriziyle başlayan narsistik yaralanma, ilerleyen aşamalarda "benim gibi ana bulamazsın" (Kemal, 2025, s. 82) diyerek kendisini eşsiz ve yeri doldurulamaz sevgi kaynağı olarak konumlandırma çabasıyla devam etmektedir. Hacer'in söylemleri, duygusal ensestini mağduriyet dili, biyolojik bağın mutlaklığı ve çocuklaştırma stratejileri üzerinden sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır.⁹ Hacer'in oğluyla kurduğu ilişkide biyolojik bağa yaptığı sürekli vurgu, onun narsistik yaralanmalar karşısında başvurduğu en güçlü meşrulaştırma stratejilerinden biridir. Hacer'in oğlunu dokuz ay karnında taşımasını bir tür kutsallaştırma çabası, biyolojik bağın mutlaklaştırılması yoluyla suçluluk uyandırma stratejisini ve duygusal sınırların sistematik olarak ihlalini ortaya koyar. Hacer'in Nazan'a karşı "O oğlanı doğuran benim, sen değilsin" (Kemal, 2025, s. 88) söylemi biyolojik bağ üzerinden mutlak bir sahiplik hakkı iddia etmekte olduğunu göstermektedir. Hacer'in söyleminde biyolojik bağ, yalnızca "annelik" kimliği değil, aynı zamanda otoritenin, sahipliğin ve fedakârlığın nihai kanıtı olarak işlev görür. Bu durum şu ifadelerinde daha da dramatik biçimde açığa çıkar: "Dokuz ay karnında taşı, sancılar içinde kıvrana kıvrana, ıkına ıkına doğur, büyüüp yetişmesi için saçlarını süpürge et, sonra da..." (Kemal, 2025, s. 141). Bu cümle, Hacer'in zihninde biyolojik emeğin ve annelik fedakârlığının, ömür boyu sürecek bir "hak iddiası"na dönüştürüldüğünü göstermektedir. Burada Hacer'in Mazhar'ı kendi narsistik uzantısı olarak görme eğilimi belirginleşmekte; oğulun bireyleşme çabaları, geçmişteki doğum ve bakım emeği üzerinden sürekli borçlandırılmak suretiyle baskılanmaktadır. Böylece biyolojik bağ, yalnızca geçmişin bir hatırlatıcısı değil, aynı zamanda bugünün duygusal şantajının temel dayanağı hâline gelmektedir. Aynı zamanda Hacer, geçmişte çektiği fedakârlıkları öne sürerek – "Onu bu boylara getirinceye kadar çektiklerimi bir ben bilirim, bir de Rabbim" (Kemal, 2025, s. 88) – gelini karşısında hem ahlaki üstünlük hem de duygusal yük yaratma çabası içindedir. Hacer'in bu stratejisi yalnızca anne-oğul ilişkisindeki sınırların silikleşmesine değil, aynı zamanda Nazan'ın konumunun sürekli olarak değersizleştirilmesine hizmet etmektedir.

Oğluna nerede olduğunu sorması karşısında aldığı "Nerede olduğuma dair hesap vermek âdetim mi?" cevabı, Hacer'e kendi otoritesinin ve biyolojik üstünlüğünün sarsılması tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu hissettirir. Oğulun itaatsiz ve bağımsız tavırlarını kontrol edemediğini ortaya koyan bu ifadeler, ayrıca bu karşı tepkinin "Süleymaniye pabuçlusunun" (Kemal, 2025, s. 109) önünde gerçekleşmesinin yarattığı kıskançlık ve kontrol kaygısı, Hacer'in oğlunun bağımsız davranışlarına karşı gösterdiği öfke ve şaşkınlığa neden olurken, aynı zamanda duygularının zedelenmesine sebep olur. Bu olay neticesinde Hacer'in beline dayalı yumruklarıyla ayna karşısında durması, öfkeden her yanının titremesi ve aynaya baktığı hâlde kendini görememesi, içsel çatışma ve narsistik krizi deneyimlendiğinin somut göstergeleridir. Hacer'in oğlunun bağımsız davranışlarını cezalandırma arzusu, kendi otoritesini pekiştirme isteği ile doğrudan bağlantılıdır ve Jokasta kompleksi dinamiğinin temelini oluşturan agresif ve manipülatif eğilimleri görünür kılar. Barbel Wardetzki *Dişi Narsizm* adlı eserinde narsist kişilik yapısına sahip insanların incinme ve terk edilmeye karşı aşırı duyarlılık gösterdiklerini; bu durumlara gerçek bir üzüntü yerine öfke, kızgınlık ve intikam arzusuyla tepki verdiklerini belirtmektedir. Wardetzki, narsistik öfkenin çoğunlukla asıl sebepten bağımsız bir şekilde büyüdüğünü, intikam duygularıyla beslendiğini ve önyargılı bir karakter taşıyarak ötekini cezalandırmaya ya da yaralamaya odaklandığını vurgulamaktadır. Wardetzki'ye göre bunun temel nedeni, narsistik bireylerin karşısındaki kişinin kendi beklenti ve taleplerinden farklı bir davranış sergilemesi hâlinde kendilerini hızla kırılmış hissetmeleridir (Wardetzki, 2010, s. 32). Bu bağlamda Hacer'in de narsistik bir kişilik yapısı sergilediği ifade edilebilir. Nitekim oğlunun bu davranışlarını kabullenemeyen Hacer'in oğlunun çalıştığı yeri adeta basması ve "Neydi o deminki çalımın ulan?" şeklindeki ifadelerle başlayıp

⁹K. M. Adams, kusurlu ebeveynlik stilleri arasında, ebeveyn-çocuk ilişkisini ifade eden duygusal ensest adı verilen karmaşık bir olgunun bulunduğunu; bu kavramın ebeveynin, çocuğuyla olan ilişkisinde eş, duygusal ve ilişkisel ihtiyaçlarını tatmin etmeye çalışmasını içerdiğini vurgular (Adams, 1998'den aktaran Çimşir & Akdoğan, 2021, 98.).

“deyyus, kılıbık” gibi küçük düşürücü sözlerle devam etmesi narsistik kimliğini açığa çıkarır. Hacer’in oğlunun kendisini sakinleştirmeye çalışmasına rağmen “Yeter ha? Yeter! Seni ele güne çıkamaz edeceğim. Ben öyle rasgele bir ana mıyım ki, iki paralık sünepe karının önünde tersliyorsun sen beni? Ha? Cevap ver! Köpek! Adam mı oldun? Adam oldunsa bile, anaya karşı söker mi bu?” (Kemal, 2025, s. 110) şeklindeki sözleri ve yaşanan bu durumu herkesin duymasını istemesi, Hacer’in oğluna yönelik toplumsal utandırma ve aşağılama stratejilerini gösterir. Bu bağlamda, Hacer’in yüksek dozda sözlü saldırı, aşağılama ve utandırma eylemleri, oğlunun kendisine karşı gösterdiği ilgi ve saygının azalması karşısında toplumsal konum ve otorite kontrolünü sürdürme çabası olarak değerlendirilebilir.

Hacer’in oğlu ile simbiyotik ilişkisini yeniden inşa etme yönündeki arzusu, onu oğlunun eşinden ayrılmasını arzulayan ve bu doğrultuda yönlendirmelerde bulunan bir konumlanışa sevk etmektedir. Örneğin oğlunun geç geldiği bir vakit duygusal manipülasyona başvurduğu görülür: “Herkes karın değil evladım. Bütün gece sabaha kadar, horul horul uyudu da, kocam nerde, niye gelmedi, başına bir felaket gelmiş olmasın, diye düşünmedi. Şu hâlime bak, bir gece içinde sarardım soldum, canlı cenazelere döndüm. Aaaaah ah! Ana olacağıma keşke kaldırım taşı olsaydım.” (Kemal, 2025, 140). Hacer’in kendi duygusal çöküşünü dramatize ederek oğlu üzerinde suçluluk ve sorumluluk yükü yaratma stratejisinin ortaya koyulduğu bu ifadelerde kendi fedakârlığını ve sürekli endişe halini öne çıkarırken, gelininin eşine karşı ilgisizliğini ortaya koymaya çalışır. Burada Hacer, oğlunun gözünde Nazan’ın konumunu zayıflatmak ve kendi otoritesini yeniden tesis etmek istemektedir. Hacer’in Nazan’ın konumunu zayıflatmak amacıyla ona karşı da duygusal manipülasyon girişiminde bulunduğu görülür. Nazan’ın saflığından faydalanan Hacer, Nazan’a çeşitli yalanlar söyleyip hakaretlerde bulunsa da, duygusal manipülasyon tekniği olarak, “kızım”, “yavrum”, “evladım” gibi ifadeler kullanması, manipülasyonunu gelininin ihtiyaç duyduğu duygusal bağı —her ne kadar sahte de olsa — kurarak sürdürdüğünü göstermektedir. Benzer şekilde Hacer, Nazan’ın aldatıldığını öğrendiğinde de aynı tutumu sergiler. Oğlunun başka bir kadınla münasebetini haklı görüp, “Bir erkek, karısında arayıp da bulamadığı meziyetleri başkalarında buldu mu... Gönüldür, su gibi akar gider!” (Kemal, 2025, s. 129) şeklinde bir ifade kullanır. Hacer, oğlunun bu davranışını Nazan’ın konumunu sarsacak bir eylem olarak gördüğünden söz konusu davranışı “erkeğin elinin kınası” (Kemal, 2025, s. 129) ve “yapmayacak da ömrünü Nazan pasaklısıyla mı tüketecek” (Kemal, 2025, s. 134) ifadeleriyle meşrulaştırır. Ancak Hacer’in bu düşünceleri ile Nazan’a tavsiye ettikleri arasında fark bulunduğu görülür. Örneğin Nazan’a “yuvanın dağılmasını, kocanın bir kötüye kul olmasını istemiyorsan, kendi göbeğini kendi elinle keseceksin” (Kemal, 2025, 139) diyerek gelininin büyü yapmasına onay verdiği görülür. Ancak oğluna “karın, bir bohçacı vasıtasıyla sana eşek dili muskası yazdıracakmış, ceketinin astarına dikecekmiş” (Kemal, 2025, 144) şeklinde bir uyarıda bulunması, Hacer’in Nazan’a uyguladığı manipülasyonu ve ikiyüzlü tutumunu ortaya koyar. Hacer’in, oğlunun büyü bulması karşısında eşine “Boş ol ! Üçten dokuza kadar boş ol kaltak karı!”¹⁰ (Kemal, 2025, 173) demesi karşısında Nazan’a karşı yine duygusal manipülasyon uyguladığı görülür. Oğlunun bu ifadeleri öfke anında sarf ettiğini, ancak öfkesinin yatışması ya da pişmanlık duyması hâlinde Nazan’ın çocuğunu yanında götürmek istemesine karşı çıkmayacağını düşünen Hacer, torununu bırakmamak için yeniden yalana başvurur. Torununun kendi yanında kalmasını arzulayan Hacer, “Haldun’umu şuradan şuraya bırakmam!” (Kemal, 2025, 176) diyerek bu isteğini açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan, yaşananların sorumlusu kendisi değilmiş gibi davranarak Nazan’a yardımcı olmak isteyen ve evliliklerinin sona ermesinden, Nazan’ın gidecek olmasından dolayı büyük bir üzüntü duyuyormuş izlenimi veren Hacer, gelinine kocasının kısa bir süre içerisinde öfkesinin geçeceğini ve bu nedenle oğlunu burada bırakmasının daha makul olduğunu söyleyerek ikna etmeye çalışır. Nazan’ın bu manipülatif söylemlere inanıp evden gitmesiyle birlikte Hacer’in rahatladığı ancak oğlu üzerinde kontrol sağlamaya yönelik arzusunun devam ettiği görülmektedir. Nitekim rakip olarak gördüğü Nazan’dan kurtulan Hacer’in, bu kez otoritesini doğrudan tehdit eden yeni bir rakip ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Oğlunun hayatındaki bu yeni kadını “enine boyuna, alımlı çalımı” (Kemal, 2025, s. 131) olarak tanımlaması ve Nazan’dan daha güzel olduğunun farkına varması Hacer için yeni bir korku kaynağı hâline gelir. Nitekim bu kadının eve

¹⁰İslam hukukunda talak yani bir erkeğin eşine boşanma kastıyla söylediği söz veya yaptığı eylemle evliliği sona erdirmesi anlamına gelmektedir. Mazhar’ın bu ifadeleri de İslam hukukuna göre evliliğin sona ermesine yol açan talak niteliği taşımaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İslam Ansiklopedisi), “Talâk”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talak> [Erişim Tarihi: 16.09.2025]

getirilme ihtimaline karşılık "Basbayağı... O kötü kadını eve getirmeye kalktı mı, açarım ağzımı, yumarım gözümü. Onu el âleme rezil rüsva ederim. Ben Müslüman, dini bütün bir kadını. Yazının fenasını nasıl sokar benim aptesli ayaklarla dolaştığım yere? Alimallah onu da, ötekini de berbat ederim. Aynı oturtsun, eve getirmek şart değil ya!" (Kemal, 2025, s. 135) sözleri, Hacer'in duyduğu korkuyu ortaya koymaktadır. "Allah beni eskiden olduğu gibi, evlatçığımla yalnız bıraksın, bilirim yapacağımı!" (Kemal, 2025, s. 131) şeklindeki dileği ise Hacer'in oğlula simbiyotik ilişkisini sürdürme arzusunu ve oğlunun özerkliğine karşı direncini ortaya koyar. Ancak Hacer tüm bu arzusuna rağmen oğlunun Jale ile birlikte olma konusundaki kararlılığını değiştiremez. Nazan üzerinde uyguladığı manipülasyon stratejilerinden hiçbirini Jale'ye karşı sürdüremeyen Hacer, son çare olarak büyüye başvurur. Ancak Jale'nin büyüleri fark etmesi üzerine, bu durumun oğluna aktarılmaması şartıyla ve Jale'nin isteği üzerine onların yanından ayrılmayı kabul etmek zorunda kalır. Sonuç olarak Hacer'in oğluna yönelik aşırı bağlanma ve kontrol arzusu, manipülasyonlar ve sınırları ihlal etme çabaları, sergilediği kontrol çabaları nihayetinde evden ayrılması ile son bulur.

Sonuç

Psikanalitik literatürde Jokasta kompleksi, annenin oğluna karşı patolojik düzeyde sahiplenici ve müdahaleci bir tutum geliştirdiği, oğlunu bir partner figürü olarak gördüğü ve onun bağımsızlığını kendi otoritesine tehdit olarak algıladığı durumları tanımlar. Bu komplekste annenin kıskançlık, sahiplenme, manipülasyon ve mağduriyet temelli davranışları, anne-oğul ilişkisinin sağlıklı sınırlarını bulanıklaştırır. Annenin oğlunun hayatındaki diğer kadın figürleri rakip olarak algılaması, oğlun özerkliğini sınırlayan bir kontrol mekanizması oluşturur ve anne-oğul arasındaki simbiyotik bağı pekiştirir. Orhan Kemal'in *El Kızı* romanında da anne Hacer'in tutumları, Jokasta kompleksinin tipik özelliklerini açıkça yansıtmaktadır. Roman boyunca Hacer, oğlunu bir partner olarak görür ve oğlundan, bir partnerden beklenen ilgi, sevgi ve saygıyı talep eder. Bu durum, Hacer'in Jokasta kompleksine sahip olduğunun önemli bir göstergesidir. Hacer'in oğlula sürdürdüğü simbiyotik ilişki arzusunun, oğlunun bağımsızlaşma çabalarıyla çatıştığı görülür. Aynı zamanda Jokasta kompleksinin belirgin özelliklerinden biri olan diğer kadın figürleri rakip olarak görme davranışı Hacer'de de ortaya çıkmaktadır. Gelini Nazan'ı sürekli aşağılayıcı, küçültücü ve tehdit unsuru olarak kodlaması, oğul üzerindeki hâkimiyetini koruma çabası olarak yorumlanabilir.

Hacer'in, Nazan'ı tehdit figürü hâline getirirken kendisini vazgeçilmez ve üstün bir konuma yerleştirmesi; kendi fedakârlığını ve anneliğini kutsallaştırarak oğlundan bu kutsiyete uygun hareket etmesini beklemesi; mağduriyet üzerinden oğul üzerinde suçluluk ve sorumluluk yükü yaratma stratejisi oluşturması Jokasta kompleksi ile ilişkilendirilebilir. Psikanalitik açıdan Hacer'in müdahaleci ve kıskanç tutumlarının oğlunun özerk kararlarını engellediği¹¹ ifade edilebilir. Hacer'in eş rolünü üstlenmeye çalıştığı, kendi kontrolü dışında hiçbir davranışa tahammül göstermediği, Nazan'ın sürekli "el kızı" konumunda ötekileştirdiği ve aşağıladığı, duygusal çöküşünü dramatize ederek oğul üzerinde suçluluk ve sorumluluk yükü oluşturduğu görülür. Hacer'in oğul üzerindeki duygusal ve toplumsal hâkimiyetini koruma çabasının bir yansıması olarak görülebilecek bu davranışlar Jokasta kompleksinin mağduriyet temelli manipülasyon boyutunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Hacer'in davranışları, oğlun özerkliğini sınırlayan, anne-oğul arasındaki simbiyotik bağı pekiştiren ve evlilik ilişkisinde çatışma ile yabancılaşmayı derinleştiren bir yapı oluşturmaktadır. Bu durum, Hacer ve Mazhar'ın hikayesi üzerinden Jokasta kompleksinin kıskançlık, sahiplenme, manipülasyon ve kontrol boyutlarının anne-oğul ilişkisinde nasıl işlediğine dair çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

¹¹Mazhar'ın Nazan'a yönelik duygularındaki değişim sürecinde, Nazan'ın aldatılmasında ve çiftin boşanmasında Mazhar'ın annesinin belirleyici bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Örneğin Mazhar, Nazan hakkında şunları ifade eder: "Pis, içten pazarlıklı!" diye geçirdi. "Ne olacak, Süleymaniye'nin baldırı çıplağından hayır mı gelir? İrkildi. Karısı hakkında hiçbir zaman bu kadar insafsız olmadığını hatırlamıştı. Kendini yokladı. Hayır, acımıyordu da. Vicdan azabı filan da yoktu. Kelimelerin üstüne basa basa tekrarladı: "Pis, içten pazarlıklı! Süleymaniye'nin baldırı çıplağı!" (Kemal, 2025, s. 87) Dolayısıyla bu örnek, Hacer'in Jokasta kompleksi bağlamında sergilediği davranışların, Mazhar'ın yaşamı üzerinde ne denli belirleyici ve yönlendirici bir etki yarattığını göstermektedir. Çalışmanın kapsamı gereği, Mazhar ve diğer aile bireylerinin Jokasta kompleksinden etkilenme biçimleri ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Bununla birlikte Jokasta kompleksine sahip annelerin oğullarının ve oğullarının yaşamında yer alan kadınlar üzerindeki etkilerinin derinlemesine incelenmesi, gelecekte yapılacak çalışmalar için ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Seçil Okumuş
Author Details	¹ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul, Türkiye 0000-0002-8336-4007 secilokumuss@hotmail.com
	Mehmet Samsakçı (Prof. Dr.)
	¹ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul, Türkiye 0000-0002-7855-6557

Kaynakça | References

- Abrams Samuel. Exploring the Dialectical Space: A Brief History of The Psychoanalytic Study of the Child. *The Psychoanalytic study of the child*, no. 68, 2014: 3–9.
- Besdine, Matthew. The Jocasta Complex, Mothering and Genius Part I, *Psychoanal. Rev.*, (55)(2), 1968a: 259-277.
- Besdine, Matthew. The Jocasta Complex, Mothering and Genius Part II, *Psychoanal. Rev.*, (55)(4): 1968b: 574-600.
- Campbell, Robert J. *Campbell's Psychiatric Dictionary*, Oxford University Press, 2009.
- Çimşir, Elif ve Akdoğan, Ramazan. Childhood Emotional Incest Scale (CEIS): Development, validation, cross-validation, and reliability. *Journal of counseling psychology*, 68(1), 2021: 98-111.
- Daniels, Matthew. The Jocasta Complex, Mothering and Genius. *American Journal of Psychotherapy*, 23(2), 1969: 336-337.
- Devereux, George. *Dreams in Greek Tragedy*, University of California Press, 1976.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 2021.
- Fromm, Erich. *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*, (çev. Aydın Arıtan), Say Yayınları, 1991.
- Goodwach, Raie. Jocasta and the Oedipus myth: The adoption-reunion context for feelings of sexual attraction. *Australasian Journal of Psychotherapy*, 23(2), 2004: 1-14.
- Kemal, Orhan. *El Kızı*, Everest Yayınları, 2025.
- Kıral, Bilgen. (2020). Nitel Bir Veri Analiz Yöntemi Olarak Doküman Analizi, *Sıirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Newton, Rick M. Oedipus' Wife and Mother. *The Classical Journal*, 87(1), 1991: 35-45.
- Pérez, J. Carola ve Huerta, Paula ve Rubio, Bernardita ve Fernández, Olga. Parental psychological control: Maternal, adolescent, and contextual predictors. *Frontiers in Psychology*, 12, 2021: 712087.
- Sophokles. *Kral Oidipus*. çev. Bedrettin Tuncel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Wardetzki, Barbel. *Dişi Narsizm: Uçlarda Yaşayanlar Kabul Görmeye Olan Açlık*. çev. Feyza Sarper Öztürk & Mukaddes Öğünmez, Sistem Yayıncılık, 2010.
- Welldon, Estela V. *Anne: Melek mi Yosma mı?*. çev. Can Kurultay, Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Wellisch, E. Jocasta Complex In Adoptive Mothers. *The British Medical Journal*, 1(4762), 1952: 817-818.

